

לה' הארץ ומלואה: פועל אוכל מן התורה

I. פועל אוכל מן התורה

1) דברים פרק כג פסוק כה - כו

כי תבא בקרם רעה ואכלת ענבים וקטפת שקפדה ואל קליד לא תתן:
כי תבא בקמת רעה וקטפת קלילת קידה וקטפת לא תניף על קמת רעה:

2) רבינו בחיי דברים פרשת כי תצא פרק כג פסוק כה

ואל כליד לא תתן. זה יהיה גזל, והתורה לא התירה אלא כנגד הנפש המתאוה,

II. כרם של נכרי

3) בבא מציעא פז:

כדתניא: כי תבא, נאמר כאן ביאה ונאמר להלן (דברים כ"ד) לא תבוא עליו השמש, מה להלן בפועל הכתוב מדבר - אף כאן בפועל הכתוב מדבר. בכרם רעך - ולא בכרם נכרי. הניחא למאן דאמר גזל נכרי אסור - היינו דאיצטריך קרא למישרי פועל, אלא למאן דאמר גזל נכרי מותר - השתא גזילה מותר, פועל מיבעיא? - מוקים לה: בכרם רעך - ולא של הקדש, ואכלת - ולא מוצץ, ענבים - ולא ענבים ודבר אחר. כנפישך - כנפש של בעל הבית כך נפשו של פועל, מה נפישך - אוכל ופטור, אף נפשו של פועל - אוכל ופטור. שבכך - ולא אכילה גסה, ואל כליד לא תתן - בשעה שאתה נותן לכליו של בעל הבית - אתה אוכל, ובשעה שאי אתה נותן לכליו של בעל הבית - אי אתה אוכל.

רעך רעך ולא של גוי הניחא למאן דאמ' גזל גוי אסור אלא למאן דאמ' גזל גוי מותר מאי איכא למימר? (המבורג 165)

כרם רעך ולא כרם גוי הניחא למאן דאמ' גזל גוי אסור היינו דאיצטריך קרא למעוטי פועל אלא למאן דאמ' גזל <הגוי> מותר השתא גזלה מותרת פועל מיבעיא? (אסקוריל G-I-3)

4) רש"י בבא מציעא פז:

כרם רעך - ואל כליד לא תתן אבל כרם נכרי תתן. הניחא וכו' - פלוגתא בהגזל ומאכיל. ולא של הקדש - אסור לאכול.

5) הריטב"א בבא מציעא פז:

הניחא למ"ד גזל גוי אסור. פירוש איכא למימר דהכא נמי לא יאכל דאחשביה רחמנא כגזל כיון דאיהו לאו בר מצוה הוא. רעך ולא של הקדש. וא"ת של הקדש למה לי קרא למיסריה והלא יש בו מעילה מן התורה מכיון שתלשו, י"ל דאתיא אפי' כשהתנה שלא יחול עליו הקדש אלא בדמו וכהיא שאמרו בונים בחול ואח"כ מקדישין, ולמ"ד גזל גוי אסור תרתי ש"מ רעך ולא של גוי ושל הקדש דלאו רעך הוא.

6) רמב"ם הלכות שכירות פרק יב הלכה ו

נתפרסו עגוליו ונתפתחו חביותיו [ונחתכו דלועין] ושכרן לעשות בהן הרי אלו לא יאכלו שהרי נגמרו מלאכתן ונקבעו למעשר והרי הן טבל, ואם לא הודיען מעשר ומאכילן: אין הפועלים אוכלין בשל הקדש שנאמר בכרם רעך.

7) ש"ך חושן משפט סימן שלז

פועל העושה מלאכה כו' - איתא בש"ס בכרם רעך ולא של הקדש וה"ה של עכו"ם לא למאי דקי"ל גזל העכו"ם אסור כן הוא בש"ס ועיין בסמ"ע א':

8) פתחי תשובה חושן משפט סימן שלז

סעיף א' (א) הרי זה אוכל - עיין באר היטב [סק"א] עד והוא הדין של גוי לא כו'. ועיין בספר דברי משפט [סק"א] שתמה על הש"ך בזה, וכן תמה בספר שער משפט [סק"א] בתוספת ביאור, ומסיק וכתב, אמנם מצאתי תנא רבה דמסייע להש"ך והוא הריטב"א הובא בשיטה מקובצת בפרק הפועלים ולפי הנראה לא היתה לפניו הגירסא בגמ' [שם] היינו דאיצטריך קרא למישרי, וכן מצאתי בספר יראים לר"א ממיץ מצוה קס"ד [סי' קל"א], אך לפי הנוסחא שלפנינו ופרש"י והרי"ף והרמב"ם [פ"ט ממלכים ה"ט] והרא"ש [שם סי' ב'] נראה עיקר דלא כהש"ך בזה, ע"ש:

III. משלו הוא אוכל או משל שמים הוא אוכל

10 בבא מציעא צב.

איבעיא להו: פועל, משלו הוא אוכל או משל שמים הוא אוכל? - למאי נפקא מינה? - דאמר: תנו לאשתי ובני. אי אמרת משלו הוא אוכל - היבין להו, אלא אי אמרת משל שמים הוא אוכל - לדידיה זכי ליה רחמנא, לאשתו ובניו - לא זכי להו רחמנא, מאי?

11 רש"י שם

משלו הוא אוכל - תוספת שכר הוא שהוסיפה לו תורה. או משל שמים - במתנת גמילות חסדים כשאר מתנות עניים.

12 רמב"ם הלכות שכירות פרק יב

יג: פועל שאמר תנו לאשתי ובני מה שאני אוכל או שאמר הריני נותן מעט מזה שנטלתי לאכול לאשתי ובני אין שומעין לו שלא זכתה תורה אלא לפועל עצמו ...

יד: פועל שהיה עושה הוא ואשתו ובניו ועבדיו והתנה עם הבעה"ב שלא יאכלו ממה שהן עושין לא הוא ולא הם הרי אלו אינן אוכלין. בד"א בגדולים מפני שיש בהם דעת והרי מחלו אבל קטנים אינו יכול לפסוק עליהם שלא יאכלו שאינן אוכלין משל אביהן או משל אדוניהם אלא משל שמים.

13 רמב"ם הלכות שכירות פרק יב

הפועלים שהן עושין בדבר שגדולו מן הארץ ועדיין לא נגמרה מלאכתו בין בתלוש בין במחובר והיו מעשיהן גמירת המלאכה הרי על בעה"ב מצוה שיניח אותן לאכול ממה שהן עושין בו, שנאמר כי תבא בכרם רעך וגו' וכתוב כי תבא בקמת רעך מפי השמועה למדו שאין הכתוב מדבר אלא בשכיר וכי אילו לא שכרו מי התיר לו שיבא בכרם רעהו בקמה שלו שלא מדעתו אלא כך הוא אומר כי תבא לרשות בעלים לעבודה תאכל.

IV. לה' הארץ ומלואה

14 ברכות לה.

רבי לוי רמי: כתיב לה' הארץ ומלואה, וכתוב: (תהלים קט"ו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם! לא קשיא, כאן - קודם ברכה, כאן - לאחר ברכה.

15 רמב"ם הלכות שכירות פרק יג הלכה ז

כדרך שמוזהר בעה"ב שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעה"ב ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במרמה אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה, וכן חייב לעבוד בכל כחו שהרי יעקב הצדיק אמר כי בכל כחי עבדתי את אביכן, לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה שנאמר ויפרץ האיש מאד מאד.

16 רש"ר הירש דברים פרשת כי תצא פרק כג פסוק כה

(כה - כו) הפרק מסיים בשני פסוקים הדומים מבחינה מסוימת לאיסור ריבית שלפניהם; אף הם נובעים מן העובדה שה' ייסד את חברתנו הלאומית ובאותה שעה שמר לעצמו זכות שליטה בלתי - מוגבלת על כל רכושנו, והוא הניח את הזכות הזאת ביסוד חיי העם המושתתים על החובה לעשות חסד ומשפט. כאן הוא מחייב את בעל השדה להרשות לפועל לאכול מפרי השדה שהוא עוסק בקצירתו ובלקיטתו, והוא מחייב את הפועל להישאר במסגרת הגבולות המדויקים של רשות זו ולהישמר מכל ניצול לרעה:

17 דברי הימים א פרק כט

(יג) וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנֵחֶנּוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תְּפָאֲרָתְךָ:
(יד) וְכִי מִי אֲנִי וּמִי עַמִּי כִּי נַעֲצֵר כַּח לְהִתְנַבֵּא בְּזֵאת כִּי מִקֶּדֶשׁ הַכֹּל וּמִקֶּדֶשׁ נְתַנּוּ לָךְ:
(טו) כִּי גֵרִים אֲנֵחֶנּוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים בְּכָל אֲבֹתֵינוּ כִּצֵּל יְמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאִין מְקֻנָּה:
(טז) יְקַוְּ אֱלֹהֵינוּ כָּל הַקְּמוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר הִכִּינוּ לְבָנוֹת לָךְ בֵּית לְשֵׁם קִדְשֶׁךָ מְקֻדֶּשׁ <היא> הוּא וְלָךְ הַכֹּל:

18 חגי פרק ב

(ח) לִי הַקֶּסֶף וְלִי הַזֶּהָב נְאֻם יְקֻנְךָ צְבָאוֹת:

19 טור יורה דעה הלכות צדקה סימן רמז

ואל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליחסינו לעניים כי יש לו לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד